

Právní norma

5.1 Pojem právní normy

Právní norma je nejen základní a současně nejdůležitější jednotkou práva, ale také právní teorie. Právní norma, v obecném slova smyslu, je oním pravidlem, kolem kterého se formuje celý právní systém. Je to pravidlo, jež adresáti práva mají dodržet a přizpůsobit svá chování požadavkům, jež právní norma klade. Právní normou sděluje normotvůrce adresátovi, jaký druh chování či přímo jednání od něj očekává, jaký typ chování bude považovat za správný a který naopak bude sankcionovat. Normotvůrce tedy adresátovi sděluje, které chování je přípustné (právní) a které je nepřípustné (protiprávní).

Ze systematického hlediska je **právní norma nejmenší relevantní jednotkou právního řádu**. I právní norma se dále dělí na části, prvky a elementy, ale tyto dílčí části již nemohou samostatně existovat. Právní řád lze sestavit pouze z právních norem, případně i z dalších prvků (jako jsou např. právní principy).

Právní norma je nehmotná – proto o ní nemůžeme říci, že by byla psaná. Ovšem ke své existenci potřebuje buď písemné vyjádření (ve formě normativního právního aktu, normativní smlouvy, soudního precedentu atp.), nebo alespoň vyjádření prostřednictvím ustáleného chování lidí (forma právního obyčeje). Právě právní obyčej je dokladem toho, že právní norma není psaná: právní obyčej je nepsaný formální pramen, který obsahuje právní normy. Sama o sobě je právní norma pravidlem, které reguluje lidské jednání či chování. Tuto regulaci provádí norma prostřednictvím příkazu, zákazu nebo dovolení.

Svou podstatou je právní norma jedna z mnoha společenských norem, avšak vzhledem k výlučnosti práva mezi těmito systémy disponuje některými znaky, které ji dostatečně odlišují. Mezi jedním z nejdominantnějších je stát, jako autor či garant vytváření a následné realizace právních norem. Právními normami,

respektive jejich následnou aplikací, realizuje stát své působení na společnost. Vzhledem k povaze státu v moderní společnosti je proto nezbytné, aby toto pravidlo bylo stanoveno jasně a srozumitelně a nevyvolávalo pochybnosti při své aplikaci. Požadavek srozumitelnosti představuje protiváhu silné státní moci, která jasnou formulací pravidla, jež má být známé již před okamžikem své aplikace (či alespoň současně s ním), omezuje sama sebe a dává záruky těm, vůči kterým bude stát toto pravidlo vynucovat.

Setkáme se s mnoha definicemi právní normy. Pro potřeby této učebnice se spokojíme s touto definicí právní normy. **Právní norma představuje určité pravidlo chování a jednání, které je srozumitelné jejím adresátům a které je garantováno státní mocí. Právní norma stanoví to, co má být, tedy to, jak má adresát jednat či jak se má chovat. Obecně charakterizuje situaci, která má aplikací právní normy nastat.**

Jak jsme uvedli výše, setkáme se s mnoha definicemi právní normy. Tuto skutečnost mírně ironicky, ale správně vystihl Viktor Knapp, který zřejmě z tohoto důvodu nepodává definici právní normy, ale pokouší se vysvětlit, co to vlastně právní norma je: „*Teoretických koncepcí právní normy je bezpočet. Není snad právního filozofa, aby se nesnažil vymyslet vlastní koncepci právní normy a dokázat mylnost její koncepce vymyšlené jinými.*“ (KNAPP, V. *Teorie práva*. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 147.)

V obvyklých učebnicích je však žádoucí alespoň naznačit, co se právní normou rozumí. Níže proto předkládáme přehled některých definic právní normy tak, jak se objevují v učebnicích teorie práva. Tento výčet není ani vyčerpávající, ani reprezentativní, avšak i přesto dává přehled o různosti definic, kterými procházejí některé jednotlivé prvky. Současně ukazují, že každý z autorů se soustředí na trochu jiné znaky a vlastnosti právní normy.

„*Právní normy jsou obecně závazná pravidla lidského chování, stanovená nebo uznaná státem (resp. mezinárodním společenstvím států), jejichž porušení stát sankcionuje (resp. státy vytvořené mezinárodní instituce sankcionují).*“ (VEČEŘA, M., GERLOCH, A., SCHLOSSER, H., BERAN, K., RUDENKO, S. *Teória práva*. Bratislava: Eurokódex, 2008, s. 36.)

„*Právní normu lze považovat za model přikázaného, zakázaného nebo dovoleného chování, ideálních a slovy vyjádřených představ, a to ve formě státem (nebo jejich společenstvím) stanovených, dohodnutých*

nebo uznaných pravidel, v písemné (natištěné) nebo ústní podobě, bezprostředně vynucovaných sankcemi, které jsou projevem státního donucení.“ (HARVÁNEK, J., a kol. *Teorie práva*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008, s. 167.)

„Právní norma je objektivně existující obecně závazné pravidlo chování, jehož dodržování je zabezpečeno státem (státním donucením).“ (BOGUSZAK, J., ČAPEK, J., GERLOCH, A. *Teorie práva*. Praha: Eurolex Bohemia, 2001, s. 76.)

„Právní normy bychom mohli definovat jako (zásadně) obecně závazná pravidla chování stanovená a sankcionovaná mocenskou autoritou (orgány státu), jež jsou určena k ochraně, upevnění a řízení společenských vztahů tím, že za podmínek jimi stanovených určují účastníkům subjektivní práva a povinnosti, jejichž zachování a plnění je zajištěno státním donucením.“ (KUBŮ, L., HUNGR, P., OSINA, P. *Teorie práva*. Praha: Linde, 2007, s. 70.)

Specifický charakter právní normy je rozpoznatelný i v rámci vlastností či znaků, které jsou charakteristické ve své jednotě právě jen pro právní normu. Kategoricky sice stanovíme, že tyto znaky musí být splněny, aby bylo možné hovořit o právní normě. Prakticky však lze nalézt právní normy, jež některý z těchto znaků nespĺní. V těchto případech se však jedná o výjimky. Proto se spokojíme s konstatováním, že pravidlo, které tyto vlastnosti nemá, by nemělo být považováno za právní normu, a to ani v případě, že se jedná o součást právního předpisu. Navíc uveďme, že předpokládáme, že normativní právní akty nemusí vždy obsahovat právní normy. Hovoříme o nenormativních částech právního předpisu, které nemusí (ale někdy mohou) vyvolávat právní následky. V tomto případě jde buď o jiné normativní pravidlo, nebo v případě, že následky vůbec nevyvolávají (jejich účelem není vyvolávat právní následky – neregulují společenskou realitu), jedná se o jiné části právního předpisu nenormativní povahy: slavnostní proklamace, konstatování faktického stavu atp.

Tyto nenormativní části právního předpisu nelze zaměňovat s těmi částmi, které představují části právní normy. Protože jedna právní norma může být rozdělena do více právních předpisů nebo být rozdělena do více částí jednoho předpisu, je nutné tyto části právní normy odlišit od skutečně nenormativních částí. Odlišit je od sebe lze pouze vhodným a dostatečným zkoumáním celého právního předpisu a systému právních předpisů jako celku.

Znaky (vlastnosti) právní normy dělíme do dvou skupin: formální a materiální.

• **Formální znaky:** procedurální předpoklady vzniku, publikace.

• **Materiální znaky:** normativnost (regulativnost), všeobecná závaznost, obecnost, vynutitelnost státem.

Znaky formální odrážejí zejména proces tvorby právní normy a její vnější podoby. Výrazná a silná pozice právní normy vyžaduje, aby bylo možné zjistit, že dané pravidlo skutečně vydala a garantuje uznaná moc. Pomocí formálních znaků je patrné, že se jedná o pravidlo státní moci, o právní normu. Proto mezi ně řadíme tzv. **procedurální předpoklady vzniku**, které jsou charakterizovány **pravomocí a působností** právotvůrce (normotvůrce) a **publikací** (vyhlášením) této právní normy. Pravomoc a působnost určují, že právní normu může vydávat pouze ten, kdo je k tomu oprávněn, a na úseku, pro který byl vytvořen (určen).

Obecně má tuto pravomoc a obecnou příslušnost stát, který ji však vykonává prostřednictvím svých orgánů, za nimiž je ovšem nutno vždy vidět moc samotného státu. Tento znak není zřejmý z textu právního předpisu, který reprezentuje posuzovanou právní normu. Proto je nutno zkoumat historii vzniku právního textu i ze sekundárních právních pramenů (nikoli z textu právního předpisu samotného) a posoudit, zda v procesu vedoucím k ustavení právní normy byly dodrženy všechny požadavky. Tyto požadavky jsou reflektovány rovněž rozhodovací praxí Ústavního soudu, který se domnívá, že pouze v procesně bezchybném právotvorném procesu, který je v souladu s právním řádem, lze dospět k zákonnému a ústavně souladnému výsledku, v tomto případě k bezvadným právním aktům. Pouze respektem k pravidlům legislativní činnosti lze dosáhnout potřebné autority zákonodárce (viz náleží Ústavního soudu ČR publikovaný ve Sbírce zákonů pod číslem 476/2002 Sb.). Význam působnosti je rovněž patrný z rozhodnutí Ústavního soudu ČR, který např. v nálezu č. Pl. ÚS 49/03 zrušil obecně závaznou vyhlášku obce, obsahující právní normy, která nebyla vydána v mezích samostatné působnosti obce.

Dalším procedurálním předpokladem vzniku je **publikace** (vyhlášení). Právní předpis, který je nositelem právní normy, musí být znám svým adresátům. Bude-li publikován právní předpis, vejde tím ve veřejnou známost i právní norma. K tomu je určeno právě **vyhlášení (publikace)**, které je tak nejen jedním ze znaků (vlastností) právní normy, ale také splněním požadavku právní jistoty. Jedině ta právní norma, se kterou má každý možnost se seznámit, může vyvolat předvídané následky. Právní normy, které nejsou předepsaným způsobem publikovány, nemohou zavazovat své adresáty. Tak by tomu bylo pouze v situaci, která je zcela v rozporu s demokratickým státním zřízením.

Druhou skupinou znaků (vlastností) právní normy jsou **materiální znaky**. Zde se dostáváme již k samotné právní normě a posuzujeme její obsah. Tedy znaky, které jsou vlastní přímo právní normě a nevyplývají z vnějších podmínek, jako je tomu u znaků (vlastností) formálních. Mezi materiálními znaky nalézáme **normativnost** (regulativnost), **obecnost**, **státní donucení** a všeobecnou (právní) **závaznost**.

Normativnost (regulativnost) je jednou z vlastností, která je vlastní normám, bez ohledu na to, zda se jedná o normy právní nebo jiné, a to nejen sociální normy. Je vlastní každému pravidlu (normě), kterým se má výkon určité činnosti hodnotit nebo kterým se má řídit určité chování. Tento rys je přítomen v právních normách i v případě, že nejsou formulovány přímo jako příkaz (zákaz). Právní norma totiž může být vyjádřena nejen jako rozkaz, ale také jako prostá oznamovací věta – důležitý je nikoli způsob jejího vyjádření, ale smysl tohoto vyjádření. Součástí tohoto znaku je i to, že **norma může regulovat pouze to, co je skutečně tímto způsobem regulovatelné**. V opačném případě již dotčená norma není normou právní. Právní norma nemůže regulovat něco, co regulovat nelze.

Dalším avizovaným materiálním znakem právní normy je její **obecnost**, kterou lze vnímat jak vzhledem k subjektu, tak k předmětu právní normy. Vzhledem k subjektu je podstatné, aby právní norma neregulovala subjekty konkrétně určené, ale vymezené určitými charakteristickými znaky. V tomto smyslu zde není podstatné kritérium množství, ale spíše ono **generické určení** svého adresáta, kterým skutečně může být pouze jeden subjekt, ovšem určený svými typovými, a nikoli konkrétními znaky (např. prezident republiky). Základním požadavkem je, aby právní norma nebyla konkrétně adresována určitému jedinečně určenému subjektu přímo, ale až skrze proces aplikace této právní normy. Vzhledem k předmětu úpravy je situace obdobná. Právní norma neřeší konkrétní případ, ale obecně vymezenou skupinu případů, k jejichž konkretizaci dochází až procesem aplikace.

Všeobecná závaznost právní normy vyplývá již ze samotného mechanismu právní regulace. Představuje kritérium, podle kterého je jasně odlišitelná **právní norma od jiných společenských norem**. Právní normy nedoporučují či pouze nenavrhují určitý způsob chování, avšak tento důrazně nařizují, a to závazným způsobem. Právní norma musí pravidlo v sobě obsažené stanovit závazným způsobem.

Státním donucením se obvykle rozumí ta vlastnost, která právní normě propůjčuje autoritu státu. Stát zde vystupuje jako garant, který je schopen zaručit dodržování právních norem a v případě potřeby i zakročit prostřednictvím sankcí. Vynutitelnost právní normy nespočívá však v ní samotné, ale vyplývá

ze systematiky celého právního řádu. I normy, které na první pohled vyvolávají zdání absence vynutitelnosti (zejména absencí sankce), mohou mít svou vynutitelnost zaručenou jinou částí právního řádu.

5.2 Prvky právní normy

Pokud hovoříme o prvcích právní normy, nemáme na mysli nějaké členění právní normy na jednotlivé části. V tom se prvky liší od strukturálních prvků, kdy budeme právní normu rozkládat na jednotlivé díly. Strukturální prvky (elementy) nejsou totéž, co prvky právní normy, a je zapotřebí si tento rozdíl zapamatovat.

Prvky právní normy můžeme charakterizovat jako takové prvky, které **vytvářejí existenci právní normy**. Jsou nezbytnými **předpoklady**, které způsobují, že právní norma skutečně existuje a působí na společnost. Jejich součinností vzniká právní norma a současně právní norma tyto tři prvky svým působením pojí dohromady.

Prvky právní normy jsou: subjekt, objekt a obsah. Všechny tři jsou nezbytné a musí být současně přítomny, abychom mohli hovořit o právní normě. Nelze je však chápat jako jakési náležitosti nebo předpoklady – o těchto jsme již hovořili výše.

Subjekt je tím prvkem, který zapřičiňuje dynamickou stránku právní normy. Obecně je subjekt tím, kdo s právní normou nakládá, kdo ji vytváří, kdo ji aplikuje atp. Subjekt je tím, kdo svou vůlí vytváří a posléze uskutečňuje pravidla, kterými se lidé mají ve společnosti řídit.

Vzhledem k tomuto vymezení subjektu lze rozlišit dva druhy subjektu – jsou jimi **normotvůrce** a **adresát**. **Normotvůrce** jako subjekt právní normy normu vytváří. Je tedy tím, jehož vůle se projevila do právní normy. Bez jeho aktivity by právní norma nemohla existovat. Normotvůrce, jakožto subjekt právní normy, je tím, kdo disponuje Ústavou svěřenou legislativní pravomocí.

Právní norma by ale nemohla existovat také bez **adresáta**. Ten provádí právní normu ve skutečnosti. Je tím, kdo pravidlo vytvořené normotvůrcem převádí svou vůlí do skutečného světa a **přízpůsobuje normě své chování**. Adresát je tím, komu právní norma dává subjektivní práva a povinnosti. Vůči němu vyzovuje právní následky. Stejně jako nelze uvažovat o právní normě, pokud ji oprávněný subjekt nevytvoří, nelze ani uvažovat o právní normě, pokud zde není nikdo, kdo by ji převedl do skutečného života. Adresát dává normě svým chováním fakticitu, tedy to, že norma skutečně něco reguluje.

Dalším prvkem právní normy je **objekt**. Objekt je tím, co je právní normou regulováno; je zájmem normotvůrce. Právní normy mohou regulovat pouze jeden objekt – lidské chování. Nic jiného. Cokoli chtějí regulovat, musí regulovat prostřednictvím tohoto objektu. Nelze regulovat subjekty přímo, nelze regulovat jejich myšlení, stejně jako jakékoli jiné živé a neživé objekty. Pouze lidské chování, které lze právní normě přizpůsobit a jehož shodu s požadavkem právní normy lze zjistit. Jako objekt lze samozřejmě regulovat právní normou pouze takové chování, které je lidskou vůlí ovládnutelné a které je adresátem uskutečnitelné.

Obsah právní normy je obtížně uchopitelný. Dle klasické definice **Františka Weyra** – nejvýznamnějšího právního teoretika počátku dvacátého století v Československu – může být obsahem právní normy „vše možné“. Tedy vše, co je uskutečnitelné. Obsah právní normy představuje spojení mezi subjektem a objektem (hovoříme o logicko-normativním spojení). V obsahu právní normy se seznámíme s tím, jak má adresát realizovat stanovené chování, zda mu to normotvůrce stanoví příkazem, zákazem, anebo mu určité chování dovoluje.

Prvky právní normy tedy jsou subjekt, objekt a obsah. Lze je převést na formulaci: kdo, co a jak. Tím také získáme vymezení právní normy jako pravidla (obsah), stanoveného normotvůrcem, které zavazuje adresáty (subjekty) a stanovuje jim závazné způsoby chování (objekt).

5.3 Struktura právní normy

Již jsme uvedli výše, že právní normu můžeme členit na jednotlivé části. Tyto části nemají samostatnou existenci a smysl dávají pouze v kontextu právní normy. Rovněž můžeme tyto části chápat jako části „pomocné“. Pomáhají nám interpretovat právní normu a pracovat s ní – aplikovat ji – v praxi. Proto je velice užitečné orientovat se v jednotlivých částech právní normy. V těchto případech souhrnně hovoříme o struktuře právní normy. Tato struktura je tvořena jednotlivými **strukturálními prvky (strukturálními elementy)** a vazbami mezi nimi. Také je důležité uvědomit si, že tato struktura se někdy ve skutečných právních normách obtížně nachází. Právní normy (např. v právním řádu ČR) musí být jazykově vyjádřeny a čeština ne vždy respektuje požadavky systému práva. Pro správnou interpretaci však musíme vědět, jaké části vět tvoří jaké strukturální prvky, abychom se v právní normě mohli vhodně orientovat.

Struktura právní normy je obvykle tvořena třemi částmi, které jsou složeny do podoby podmíněné věty. V tomto případě má pak právní norma podobu:

jestliže dojde ke splnění uvedených podmínek (dojde k naplnění **hypotézy**), **pak** nastává realizace vlastního pravidla (nastává **dispozice**); v opačném případě, tedy ve chvíli, kdy není realizováno zmíněné pravidlo, nastupuje **sankce**. Lze tedy říci, že ony tři strukturální části právní normy jsou hypotéza, dispozice a sankce. Pokud můžeme u právní normy rozčlenit tyto strukturální prvky, pak hovoříme o právní normě s **klasickou strukturou**. Právní norma s klasickou strukturou se však může skládat i jen z jednoho prvku (dispozice). Plně postačí, když můžeme určit i jen jednu část (dispozici) právní normy. **Právní normy s neklasickou strukturou** mají zcela jiné uspořádání a nejsme schopni u nich nalézt ani dispozici. Tyto normy mají zcela odlišné části.

Nyní přejdeme k jednotlivým strukturálním prvkům právní normy:

Hypotéza je představovaná podmínkami či určitými skutečnostmi, které musí být splněny, resp. musí nastat, aby mohlo dojít k realizaci vlastního pravidla, které je obsaženo v dispozici právní normy. V hypotéze je zejména vymezena působnost právní normy. Obsahuje vymezení jejích adresátů, vymezení další působnosti – časové, místní i věcné. V hypotéze jsou také obsaženy právní skutečnosti, se kterými je právní normou spojen vznik, změna nebo zánik právního vztahu.

Další částí je **dispozice**, která nese vlastní pravidlo chování. Z tohoto pohledu je dispozice nutnou částí právní normy, neboť chybí-li jí pravidlo, podle kterého je subjekt povinen jednat (se chovat), ztrácí norma svou regulativní (normativní) vlastnost. Oba dva zbývající strukturální prvky mohou chybět, pouze dispozice musí za všech okolností zůstat.

Třetí částí je **sankce**, která však nastane pouze v případě, kdy při splnění podmínek předvídaných v hypotéze nebude realizováno pravidlo, tedy pokud nedojde k realizaci dispozice. Sankce je představována újmou, kterou musí adresát strpět, pokud v daných podmínkách nejednal v souladu s dispozicí právní normy.

Vzhledem k omezením, která dává právu jazyk, jímž je potřeba právní normy vyjádřit je poměrně obvyklé, že právní norma má jednotlivé části v různých větách nebo vzhledem k formální struktuře právního předpisu v různých jeho částech – v různých odstavcích nebo i různých paragrafech. Proto například mohou být u sebe hypotéza a dispozice, a sankce až na konci právního předpisu. Ideální stav, kdy jsou všechny strukturální části spolu v jedné větě, není obvyklý.

Nyní se částečně přesouváme k druhům (třídám) právních norem. Pokud má právní norma hypotézu, nazývá se **podmíněná**, pokud ji nemá, nazývá se **nepodmíněná**. Obdobné to je v případě přítomnosti či absence sankce – právní norma, která má sankci, se nazývá **perfektní**, která ji nemá, **imperfektní**.

Z toho plyne, že kondicionální právní norma je zároveň normou podmíněnou perfektní. Normy kondicionální bývají také někdy nazývány normami s klasickou strukturou.

- **Hypotéza** představuje podmínky, po jejichž existenci (naplnění, splnění) dispozicemi být uplatněno pravidlo obsažené v dispozici.
- **Dispozice** je vlastní pravidlo chování. Zjednodušeně návod, jak se lidé mají chovat.
- **Sankce** obsahuje nepříznivé následky spojené s porušením dispozice, ovšem za podmínky, je-li naplněna hypotéza.

Všechny tři části jsou obsaženy např. v ustanovení § 518 občanského zákoníku: „*Byla-li ve smlouvě stanovena přesná doba plnění a ze smlouvy nebo z povahy věci vyplývá, že na opožděném plnění nemůže mít věřitel zájem, musí věřitel oznámit dlužníkovi bez zbytečného odkladu, že na plnění trvá; jestliže tak neučiní, smlouva se od počátku ruší.*“

Hypotéza je představována větou: „*Byla-li ve smlouvě stanovena přesná doba plnění a ze smlouvy nebo z povahy věci vyplývá, že na opožděném plnění nemůže mít věřitel zájem.*“ Vidíme, že zde máme několik podmínek. V hypotéze také nalezneme vymezení subjektů – věřitele a dlužníka, stejně jako sdělení, že se jedná o smluvní vztah.

Dispozice je tvořena větou: „*musí věřitel oznámit dlužníkovi bez zbytečného odkladu, že na plnění trvá.*“ To je vlastní pravidlo, povinnost věřitele něco konat.

Jako sankci můžeme označit tuto větu: „*jestliže tak neučiní, smlouva se od počátku ruší.*“ **Sankce** je složena jak z negace dispozice – slovem „jestliže“ atd., tak ze samotného nepříznivého následku, kterým je neplatnost smlouvy.

5.3.1 Právní normy s neklasickou strukturou

Již výše jsme uvedli, že vedle norem s klasickou strukturou se lze setkat s právními normami, které postrádají byť i jen jeden prvek této struktury (dispozici). Tyto normy jsou uspořádány zcela jinak. Nejčastěji mezi právní normy s neklasickou strukturou řadíme tyto právní normy: kolizní a teleologické.

S kolizní právní normou jsme se setkali již při rozboru mezinárodního práva soukromého. Kolizní právní norma nestanovuje pravidlo chování.

Pouze nám sděluje, normami jakého právního řádu, je-li jich více použitelných, se na daný vztah nahlíží. Proto je struktura kolizní normy tvořena rozsahem a navázáním. Rozsah nám stanoví, v jakých případech se použije jaký právní řád stanovený v navázání.

Finální (účelové) normy, označované jako právní normy **teleologické**, také neobsahují vlastní pravidlo chování, ale pouze cíl, kterého má být dosaženo.

5.4 Působnost právních norem

Působností právní normy rozumíme vztah právní normy ke svému okolí. Je to vztah právní normy k času, území, typu chování, případně jednání, a adresátům. Proto rozlišujeme působnost:

- osobní (personální),
- územní (teritoriální),
- věcnou,
- časovou (temporální).

Z působnosti právní normy zjistíme okolnosti, za nichž by právní norma měla vyvolávat následky, tedy okolnosti, které jsou obecnou podmínkou pro to, aby po splnění hypotézy nastala realizace chování určeného dispozicí právní normy.

Vedle těchto typů působnosti můžeme také rozlišit rozsah působnosti, a to působnost:

- obecnou,
- zvláštní,
- výjimečnou.

Obecná působnost znamená, že právní norma působí v největším rozsahu. Po všechny časy, na veškerá území, která jsou v moci normotvůrce, vůči všem osobám a všechny typy vztahů. Problematické je to v případě časové působnosti, kterou i v rámci obecné působnosti limitujeme nejčastěji působením směrem do budoucna. O časově zpětném působení právní normy budeme pojednávat níže.

Typické je to u obecné územní působnosti. Je-li normotvůrcem Parlament České republiky, pak je tato působnost na celém území České republiky, což je nejčastější případ. U obcí a krajů se tímto územím rozumí jimi spravované území. Lze také říci, že není-li stanoveno jinak, jedná se vždy o obecnou působnost. Její omezení musí být provedeno výslovně.

Zvláštní (speciální) působnost je působností omezenou. S obecné množiny situací, na něž může působit, vyjímá pouze některé, vůči kterým se vztahují následky právních norem. Například vůči určitým subjektům (vojáci, osoby starší 18 let, určité společenské vztahy atp.). Je velmi obvyklé, že zatímco časová a územní působnost bývá obecná, tedy neomezená, u osobní a věcné působnosti se nejčastěji setkáme se zvláštní působností, která je výslovně stanovena.

Například v § 1 odst. 2 občanského zákoníku vidíme omezení věcné působnosti norem obsažených v tomto zákoníku pouze na určitý typ vztahů:

„Občanský zákoník upravuje majetkové vztahy fyzických a právnických osob, majetkové vztahy mezi těmito osobami a státem, jakož i vztahy vyplývající z práva na ochranu osob, pokud tyto občanskoprávní vztahy neupravují jiné zákony.“

V § 10 odst. 1 zákona o myslivosti vidíme, že se tato norma vztahuje pouze vůči určitým subjektům – „vlastníkům domácích zvířat“:

„Je zakázáno vlastníkům domácích zvířat, včetně zvířat ze zájmových chovů a zvířat z farmových chovů zvěře, nechat je volně pobíhat v honitbě mimo vliv svého majitele nebo vedoucího.“

Výjimečná působnost je vůči dvěma předchozím negativní. Stanovuje okruhy subjektů, území, typů vztahů, případně ve velmi výjimečných případech času, na které se nevztahuje. Jsou to tedy výslovně stanovené okruhy, ve kterých právní norma nevyvolává jí samou předvídané následky.

Například zákon č. 84/1990 Sb., o právu shromážděvacím, stanoví v § 2, na která shromáždění se nevztahuje, a stanoví tím výjimečnou věcnou působnost: „Za shromáždění ve smyslu tohoto zákona se nepovažují: a) shromáždění osob související s činností státních orgánů upravená jinými právními předpisy; b) shromáždění související s poskytováním služeb; c) jiná shromáždění nesloužící účelu uvedenému v § 1 odst. 2.“

5.4.1 Osobní působnost

Osobní působnost znamená vymezení okruhu adresátů, vůči kterým je právní norma ve vztahu. Stanoví adresáty právní normy, kterým z ní plynou stanovená práva a povinnosti. Vráťme-li se ke znakům právní normy, jedním z nich je všeobecná závaznost. Právní norma tedy ze své podstaty zavazuje naprosto

všechny subjekty. Osobní působnost pak označuje ty z nich, vůči kterým právní norma vyvolává následky. Ty, kteří jsou povinni se jí řídit.

V souvislosti s osobní působností je nejčastěji zmiňován její výjimečný rozsah. Tedy takové stanovení okruhu adresátů, kteří jsou vyjmuti z jejího uplatňování. Setkáváme se zde s pojmem **imunita**. Imunitou označujeme vlastnost subjektu být vyňat z působnosti právní normy, která upravuje odpovědnostní vztah. Osoby s imunitou proto nemohou z právního důvodu nést odpovědnost za své chování. Právní norma zavazuje i subjekty nadané imunitou, avšak účinky právní normy se vůči nim neprojeví. Imunitu můžeme charakterizovat jako ústavně právní charakteristiku, přestože se projeví v oblasti trestního práva.

Můžeme rozlišit dva typy imunity – absolutní a relativní. **Absolutní imunitu** chápeme jako hmotněprávní imunitu. Někdy ji také nazýváme **indemnita**, materiální imunita či též hmotněprávní exempce. **Relativní imunitu** někdy nazýváme též **procesní exempce**.

Absolutní imunita znamená, že určený subjekt je zcela vyjmut z působení dotčených norem. V rovině trestněprávní to například znamená, že není způsobilý spáchat trestný čin (ať zločin, nebo přečin). Vzhledem k tomu, že tato imunita musí být subjektu výslovně přiznaná, je její udělení v rámci jednoho právního předpisu neznámá, že by se projevilo i v jiném právním předpise, leda že by tak obecně stanovila Ústava, jako pramen nejvyšší právní síly. V demokratickém právním státě však není možné, aby kdokoliv byl vyjmut z působnosti všech právních norem. Například prezident republiky je zcela vyjmut z působnosti norem trestního práva. Odpovědnost v rámci soukromého práva však jednoznačně ponese.

Zajímavý pohled na odpovědnost prezidenta republiky a její systematické vnímání nabídl také Nejvyšší správní soud v rozhodnutí 4 Ans 9/2007-197, ze dne 21. května 2008. V něm se uvádí:

„Nelze si nepovšimnout, že v argumentaci žalovaného ohledně přípustnosti přezkumu aktů prezidenta republiky ve správním soudnictví dochází ke směřování dvou skutečností: absence osobní odpovědnosti (trestní, správní) prezidenta republiky, zakotvené v čl. 54 odst. 3 Ústavy, je zaměňována za absenci jakékoliv kontroly jeho činnosti či přezkoumatelnosti jeho aktů. Podobné vnímání funkce hlavy státu je v demokratickém právním státě, za který se Česká republika považuje (čl. 1 odst. 1 Ústavy, respektive čl. 2 odst. 1 Listiny), nepřijatelné. Prezident republiky není nad zákonem a ani mimo jeho kontrolu.“

Ustanovení čl. 54 odst. 3 Ústavy je nezbytné vykládat pouze tak, že prezident republiky nemá přímou politickou odpovědnost vůči ostatním mocím ve státě, jakou nese kupříkladu na základě čl. 68 odst. 1 Ústavy vláda. Jeho osobní odpovědnost v rovině ústavní, ve své podstatě kvazitrestní odpovědnost, je dána jen v mezích odpovědnosti za ústavní delikt velezrady podle čl. 65 odst. 2 Ústavy a § 96 a n. zákona č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu, ve znění pozdějších předpisů. To však neznamená vyloučení přezkumu rozhodnutí prezidenta republiky, která jsou schopna zasáhnout do veřejných subjektivních práv fyzických či právnických osob, z kompetence správních soudů.“

Relativní imunita pouze znamená odlišné použití norem procesního práva, respektive v případech, jsou-li splněny dodatečné podmínky, je subjekt s tímto typem imunity účastníkem odpovědnostního vztahu.

5.4.2 Územní působnost

Prostorová (místní) působnost (někdy také nazývaná jako teritoriální) právní normy představuje vztah právní normy k určitému území. Vymezuje, na kterém území, ale také nad ním (a pod ním), právní normy platí. Stejně jako u následujících typů působnosti i zde můžeme rozlišit jednak působnost celostátní (normy, které působí na celém území republiky), jednak působnost lokální (vydávané územními samosprávnými celky). Oba typy jsou závislé na působnosti orgánu, který tyto normy vydal.

5.4.3 Věcná působnost

Věcná působnost specifikuje skutkové podstaty, pro něž norma platí. Určí, které vztahy, respektive typy chování budou regulovány příslušnou právní normou. Můžeme proto říci, že věcná působnost vymezuje okruh vztahů či druh chování, které právní norma reguluje. Tyto vztahy mohou být vymezeny různým způsobem dle situace, v níž probíhají, dle skutečností s nimi souvisejících atp.

Vzhledem k předmětu, na který norma působí, můžeme rozlišit její působnost **obecnou (lex generalis)**, kdy tato norma reguluje relativně obecněji určený okruh vztahů, a **speciální (lex specialis)**, která charakterizuje právní normu, jež od obecné odlišuje určitou specifickou problematiku.

5.4.4 Časová působnost

Časovou působností právní normy můžeme rozumět časový rozsah platnosti právní normy, neboť jako norma nemůže vyvolávat následky mimo místo, nemůže se tak dít ani mimo čas. A stejně jako může právní norma platit jen pro určitá území, může vyvolávat následky jen po určité – stanovenou – dobu. Jedná se o časové ohraničení skutkové podstaty právní normy (kterou předpokládáme v hypotéze právní normy) obsahem právní normy – jejím časovým určením. Časová působnost nám tak stanoví, v jakém čase právní norma vyvolává jí předvídané následky. Vzhledem k tomu, že společenské vztahy jsou z pohledu času kontinuální a vznikají, jakož i zanikají i před vznikem právní normy a existují i po jejím vzniku či naopak zániku, je časová působnost právní normy velmi důležitým prvkem, neboť nám stanoví, pod regulaci které právní normy daný časový okamžik či období spadalo či spadá.

Pro určení správné normy je proto nezbytné rozlišovat tři klíčové oblasti, ve kterých se časová působnost právní normy projevuje. Je to především okamžik vzniku právní normy, okamžik jejího zániku a vymezení, v jakém časovém rozmezí právní norma vyvolává následky.

Vznik právní normy

Při vzniku normy sehraávají svou úlohu tři základní momenty, které mají svůj vliv na rozsah existence právní normy. Těmito momenty jsou schválení, publikace (zveřejnění) a účinnost. Přestože samotný vznik právní normy musí být spojen s jedním určitým momentem, všechny mají zásadní vliv na samotnou existenci právní normy.

Okamžikem schválení (stejně jako okamžikem podpisu návrhu normativního právního aktu) právní norma nevzniká. Je to pouze nezbytná součást legislativního procesu, bez které tento proces trpí nedostatky. Platí zde předpoklad jakési relativní nezměnitelnosti právní normy, což znamená, že schválená právní norma sice v právním slova smyslu neexistuje, ale její změna by již musela projít stanovenou procedurou. Současně je však nutno podotknout, že ani schválením, ani podpisem nedochází k završení legislativního procesu. Uvědomme si také, že ne všechny právní normy procházejí legislativním procesem – můžeme mít právní normy vznikající jako obyčejové právo nebo ty, které jsou vydávány formou precedentu. U nich nepředpokládáme legislativní proces, a proto v jejich případě nedochází k procesu schvalování. V případě obyčejového práva rovněž nemůžeme hovořit ani o podepisování, které je u precedentů přece jen v jakési podobě přítomné. V případě normativním právních aktů (což je v našem případě nejčastější model) tak stále do okamžiku publikace

hovoříme o návrhu právního předpisu – proto prezident republiky (vedle předsedy Poslanecké sněmovny a předsedy vlády) podepisuje návrh zákona a i po tomto podpisu se stále jedná o návrh zákona.

O právní normě můžeme hovořit až od okamžiku publikace, neboli od okamžiku zveřejnění. Každá právní norma potřebuje pro svou existenci zveřejnění, tedy musí být přístupná všem adresátům. Pokud se adresáti nemohou s právní normou seznámit v podobě, která je přesně definovaná (ve formálním prameni práva), pak se nemůže jednat o právní normu. Publikace tak představuje jeden z podstatných znaků právní normy, bez kterého nemůže existovat. Potvrzuje to svým náležením ze dne 13. srpna 1997 ve věci IV. ÚS 167/97: „*Jinými slovy, je-li formálním znakem právní normy náležitá, zákonem předepsaná publikace, nepostačuje k naplnění tohoto znaku a nespĺňuje podmínku náležitosti jen povšechný odkaz na opatření, jež doposud publikována nebyla a v publikovaném oznámení (registraci) nejsou jednotlivě uvedena ani pojmenována.*“

Publikaci, zveřejnění, také spojujeme s okamžikem **platnosti** právní normy. Platnost představuje pro právní normu totéž co existence – místo toho, abychom říkali, že právní norma existuje (že právní norma je), říkáme, že je platná. Publikace nebo také promulgace se děje předepsaným způsobem. Publikace je také nutná pro uplatnění zásady *ignorantia legis non excusat* (neznalost zákona neomlouvá), kterou vnímáme jako presumpci znalosti zákona. Zjednodušeně lze konstatovat, že dnem vyhlášení některých právních předpisů je den, kdy je příslušná částka Sbírký zákonů rozeslána. Tento den je uveden v jejím záhlaví. Tímto dnem se tyto právní předpisy a právní normy v nich uvedené stávají platnými.

Základní publikační normou je zákon č. 309/1999 Sb., o Sbírcce zákonů a o Sbírcce mezinárodních smluv, ve znění pozdějších právních předpisů. V něm se v § 3 uvádí:

„(1) Právní předpisy nabývají platnosti dnem jejich vyhlášení ve Sbírcce zákonů.

(2) Dnem vyhlášení právního předpisu je den rozeslání příslušné částky Sbírký zákonů, uvedený v jejím záhlaví.

(3) Pokud není stanovena účinnost pozdější, nabývají právní předpisy účinnosti patnáctým dnem po vyhlášení. Vyžaduje-li to naléhavý obecný zájem, lze výjimečně stanovit dřívější počátek účinnosti, nejdříve však dnem vyhlášení.

(4) Právní předpisy uvedené v § 1 odst. 1 písm. d) a e) mohou být vyhlášeny nejdříve dnem, v němž je vyhlášen zákon, k jehož provedení jsou

vydány; účinnosti mohou nabýt nejdříve dnem, k němuž nabývá účinnosti zákon, k jehož provedení jsou vydány.“

V případě **lokální právotvorby** je publikační norma obsažena – pro **obce** – v zákoně č. 128/2000 Sb., o obcích, ve znění pozdějších právních předpisů, kde se v § 12 stanoví:

„(1) *Obecně závazné vyhlášky a nařízení obce (dále jen ‚právní předpis obce‘) musí být vyhlášeny, což je podmínkou platnosti právního předpisu obce. Vyhlášení se provede tak, že se právní předpis obce vyvěsí na úřední desce obecního úřadu po dobu 15 dnů. Dnem vyhlášení právního předpisu obce je první den jeho vyvěšení na úřední desce. Kromě toho může obec uveřejnit právní předpis obce způsobem v místě obvyklým.*

(2) *Pokud není stanovena účinnost pozdější, nabývají právní předpisy obce účinnosti patnáctým dnem po dni vyhlášení. Vyžaduje-li to naléhavý obecný zájem, lze výjimečně stanovit dřívější počátek účinnosti, nejdříve však dnem vyhlášení.*

(3) *Nařízení obce vykonávající rozšířenou působnost se zveřejní též na úřední desce obecních úřadů působících ve správním obvodu obce s rozšířenou působností.*

(4) *Obec vede evidenci právních předpisů, které vydala. Evidence právních předpisů obsahuje číslo a název právního předpisu, datum jeho schválení, datum nabytí jeho platnosti, datum nabytí jeho účinnosti, popřípadě i datum pozbytí jeho platnosti. Právní předpisy obce se označují pořadovými čísly. Číselná řada se uzavírá vždy koncem každého kalendářního roku.*

(5) *Právní předpisy obce a jejich evidence musí být každému přístupny u obecního úřadu v obci, která je vydala. Nařízení vydané obcí vykonávající rozšířenou působnost musí být každému přístupné též u obecních úřadů působících v jejím správním obvodu.*

(6) *Obec zašle obecně závaznou vyhlášku obce neprodleně po dni jejího vyhlášení Ministerstvu vnitra. Obec zašle nařízení obce neprodleně po dni jeho vyhlášení krajskému úřadu.“*

Forma publikace a podmínky platnosti a účinnosti pro **právní předpisy krajů** jsou uvedeny v zákoně č. 129/2000 Sb., o krajích, ve znění pozdějších právních předpisů:

„§ 8

(1) *Obecně závazné vyhlášky kraje musí být v souladu se zákony a nařízení kraje musí být v souladu se zákony a právními předpisy vydanými vládou a ústředními správními úřady.*

(2) *Obecně závazná vyhláška kraje a nařízení kraje (dále jen „právní předpis kraje“) nabývá platnosti dnem vyhlášení ve Věstníku právních předpisů kraje (dále jen „Věstník“).*

(3) *Dnem vyhlášení právního předpisu kraje je den rozeslání příslušné částky Věstníku, který musí být uveden v jejím záhlaví.*

(4) *Právní předpis kraje nabývá účinnosti patnáctým dnem po vyhlášení ve Věstníku, pokud v něm není stanoven pozdější počátek účinnosti.*

(5) *Vyžaduje-li to naléhavý obecný zájem, lze výjimečně stanovit dřívější počátek účinnosti právního předpisu kraje, nejdříve však dnem vyhlášení. Dřívější počátek účinnosti musí být v právním předpise kraje uveden. V těchto případech se právní předpis kraje zveřejní též na úřední desce krajského úřadu (dále jen „úřední deska“), na úředních deskách obecních úřadů obcí, kterých se dotýká, a v hromadných informačních prostředcích.*

(6) *Věstník se vydává v postupně číslovaných částkách označených pořadovými čísly. Právní předpisy kraje se ve Věstníku označují pořadovými čísly. Číselná řada právních předpisů kraje, jakož i číselná řada jednotlivých částek Věstníku, se uzavírá vždy koncem každého kalendářního roku.*

(7) *Věstník musí být každému přístupný na krajském úřadu, na obecních úřadech v kraji a na Ministerstvu vnitra (dále jen „ministerstvo“).*

(8) *Kraj zveřejní stejnopis Věstníku i způsobem umožňujícím dálkový přístup.*

(9) *Kraj zašle obecně závaznou vyhlášku kraje neprodleně po dni jejího vyhlášení ministerstvu. Kraj zašle nařízení kraje neprodleně po dni jeho vyhlášení věcně příslušnému ministerstvu nebo jinému ústřednímu správnímu úřadu.“*

Pokud je však právní norma pouze platná, znamená to, že je náležitým způsobem publikovaná a stala se součástí právního řádu. Taková právní norma však ještě nevyvolává žádné právní následky (nemůže vyvolat), které předvídal normotvůrce. Vzhledem k tomu, že je součástí právního řádu, však může být rušena nebo měněna pouze zákonem předvídaným způsobem. Současně je však tato norma schopna informovat adresáta o tom, jaké pravidlo bude povinen od určitého okamžiku respektovat.

Právní norma může vyvolávat právní následky (nejčastěji následky, které jsou normotvůrcem předvídané), pouze pokud nabude **účinnosti**. Účinnost tak charakterizuje právní normu, která již skutečně působí ve společnosti a reguluje lidská chování. Nabytím účinnosti tak právní norma začíná existovat v pravém slova smyslu – pouze právní norma, která vyvolává následky, je skutečnou právní normou. Vzhledem k tomu, že se platná právní norma stává součástí právního řádu, říkáme však, že právní norma vzniká okamžikem náležité publikace. Účinná může být pouze právní norma, která je platná – která byla náležitě publikována. Od okamžiku nabytí účinnosti působí právní norma do budoucna (*pro futuro*) a ve výjimečných případech také do minulosti (*retroaktivita*).

Účinnost většinou právní norma získává po uplynutí určité doby po platnosti (uplynutí doby od publikace právní normy). V zákoně o Sbírce zákonů a o Sbírce mezinárodních smluv se pro některé právní předpisy stanoví obecná 15denní doba mezi platností a publikací. Tedy není-li výslovně stanoveno jinak, jsou právní normy účinné patnáctým dnem po jejich publikaci. Ve výjimečných případech může být tato doba kratší a v ojedinělých případech může splývat v jeden okamžik s platností. Setkáme se také s delší dobou mezi platností a účinností – okamžik nabytí účinnosti může být stanoven různým způsobem.

Dobu mezi platností a účinností právní normy nazýváme **legisvakační lhůta** (*vacatio legis*). Je primárně určena k tomu, aby se adresát mohl s nastupující právní normou seznámit a připravit se na její působení. Čím je proto právní předpis nesoucí právní normy složitější, tím delší by legisvakační lhůta měla být.

Příklady stanovení účinnosti některých právních předpisů:
Zákon č. 378/2007 Sb., o léčivech a o změnách některých souvisejících zákonů:

„§ 126

Tento zákon nabývá účinnosti dnem jeho vyhlášení.“

Zákon č. 500/2004 Sb., správní řád (byl publikován 24. 9. 2004):

„§ 184

Tento zákon nabývá účinnosti dnem 1. ledna 2006.“

Zákon č. 218/2002 Sb., o službě státních zaměstnanců ve správních úřadech a o odměňování těchto zaměstnanců a ostatních zaměstnanců ve správních úřadech (služební zákon):

„§ 254

Tento zákon nabývá účinnosti dnem 1. ledna 2012, s výjimkou ustanovení § 5 odst. 3, § 6 odst. 2, § 9 odst. 3 písm. d) a e) a odst. 4, § 11 až 13, § 32 až 34, § 135, § 136 odst. 2, § 235, § 236 odst. 1 a 2, § 237 odst. 1, 3 a 4, § 242, § 243 odst. 1 až 3, § 252 a přílohy č. 1, která nabývají účinnosti dnem vyhlášení.“

Vyhláška č. 254/2010 Sb. ze dne 25. srpna 2010, kterou se stanoví seznam vinařských podoblastí, vinařských obcí a viničních tratí:

„§ 5

Účinnost

Tato vyhláška nabývá účinnosti prvním dnem druhého měsíce následujícího po dni jejího vyhlášení.“

Zánik právní normy

Zkoumáme-li zánik právní normy, pak nás zajímá, dokdy právní norma působí, do jakého časového okamžiku vyvolává následky. Zajímá nás, dokdy vyvolává účinky. Obecně zánik časové působnosti právní normy do budoucna nazýváme **derogace**. Okamžik derogace znamená, že od tohoto okamžiku právní norma již nevyvolává následky směrem do budoucna. Při zániku účinnosti právní normy se lze setkat také s termíny, jako je **abrogace** (znamená naprosté zrušení právní normy nebo úplné zrušení právního předpisu) či **obrogace** (znamená nahrazení právní normy normou jinou; dnes se pro tento zásah vžil název **novelizace**). Derogace pak může být chápána jako částečné zrušení právní normy či právního předpisu, dnes se však používá obecně pro jakýkoli zánik účinnosti právní normy. Obecně platí, že zrušená (derogovaná) právní norma již nemůže být obnovena. Pro její opětovný vznik by bylo nutné zopakovat celou legislativní

proceduru. V tomto případě by se však jednalo o jinou právní normu, i když by byl její obsah totožný s předchozí derogovanou právní normou.

Samotná časová působnost právní normy může zaniknout z vnitřních nebo vnějších důvodů.

V případě **vnitřního důvodu** právní norma zaniká, neboť její časové působení bylo předem časově omezeno (říkáme, že se jedná o termínovanou právní normu). V těchto případech již bylo stanoveno, že daná norma byla vydána na určitou dobu a uplynutím této doby norma zaniká, aniž by k tomu bylo potřeba jakéhokoli vnějšího zásahu.

Vnitřní důvod derogace můžeme pozorovat na příkladu nařízení vlády č. 240/2010 Sb., o povolání vojáků Armády České republiky k záchranným pracím a k likvidaci následků pohromy při povodních v období do 30. září 2010. V jeho § 5 se stanoví:

„(1) *Toto nařízení nabývá účinnosti dnem jeho vyhlášení.*
(2) *Toto nařízení pozbývá platnosti dnem 30. září 2010.“*

Vnější důvodem zániku účinnosti právní normy je rozhodnutí příslušného orgánu o derogaci – příslušným orgánem může být orgán, který právní normu vydal, orgán, který mu je nadřízen, a jiný zákonem stanovený orgán (v případě ČR například Ústavní soud). V těchto případech dochází nejčastěji k **výslovné derogaci**. Formálně se tak děje prostřednictvím derogačních klauzulí. **Derogační klauzule** je výslovným derogačním (zrušujícím) ustanovením. Derogační klauzule se vyskytují v těchto podobách:

- **generální derogační klauzule** – obecně konstatuje zrušení všech právních norem, které jsou s novou právní normou v rozporu;
- **generální derogační klauzule s demonstrativním výčtem** – obsahuje jak obecné konstatování o zrušení všech právních norem, které jsou s novou právní normou v rozporu, tak příkladný (demonstrativní) výčet rušených norem;
- **taxativní derogační klauzule** – obsahuje taxativní (úplný) výčet všech norem, které jsou rušeny; této derogační klauzuli někdy říkáme klauzule enumerativní.

Generální derogační klauzule:
vyhláška ministerstva pro zásobování lidu č. 423/1920 Sb., o sklizni, výmlatu, výkupu, dodávce a zpracování zabavených plodin:

„§ 27

Vyhláška tato nabývá účinnosti dnem vyhlášení. Tím okamžikem pozbyvají platnosti předpisy, jež jsou s ní v rozporu.“

Generální derogační klauzule s demonstrativním výčtem:
zákon č. 191/1950 Sb., směnečný a šekový, ve znění pozdějších právních předpisů:

„§ 10

*Zrušovací ustanovení
Zrušují se všechny předpisy, které upravují věci, na něž se vztahuje tento zákon, zejména:*

1. zákon č. 84/1906 ř. z., o šeku;
2. zákon směnečný č. 1/1928 Sb.;
3. vládní nařízení č. 111/1941 Sb., kterým se vydává a zavádí jednotný směnečný řád;
4. vládní nařízení č. 372/1941 Sb., kterým se vydává a zavádí jednotný šekový řád;
5. zákon směnečný č. 255/1941 Sl. z.;
6. zákon šekový č. 256/1941 Sl. z.“

Taxativní derogační klauzule:
zákon č. 21/2006 Sb., o ověřování shody opisu nebo kopie s listinou a o ověřování pravosti podpisu a o změně některých zákonů (zákon o ověřování):

„§ 22

- Zrušuje se:*
1. Zákon č. 41/1993 Sb., o ověřování shody opisu nebo kopie s listinou a o ověřování pravosti podpisu okresními a obecními úřady a o vydávání potvrzení orgány obcí a okresními úřady.

2. Zákon č. 15/1997 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon České národní rady č. 41/1993 Sb., o ověřování shody opisu nebo kopie s listinou a o ověřování pravosti podpisu obecními úřady a o vydávání potvrzení orgány obcí a okresními úřady.
3. Vyhláška č. 138/1993 Sb., o stanovení podmínek pro pověření obecních úřadů ověřováním shody opisu nebo kopie s listinou a ověřováním pravosti podpisu.“

Vedle výslovné derogace existuje také derogace **mlčky**. Právní řád je konstruován jako bezrozporný, a proto nemohou vedle sebe existovat vzájemně si odporující právní normy. Proto i bez výslovného zásahu normotvůrce dochází k uspořádání těchto norem a k jejich rušení dle následujících pravidel:

- *lex superior derogat inferiori* – právní norma vyšší právní síly ruší právní normu s právní silou nižší;
- *lex posterior derogat priori* – pozdější právní norma ruší dřívější. Toto pravidlo těsně souvisí s časovou působností právní normy;
- *lex specialis derogat generali* – speciální právní norma ruší právní normu obecnou, avšak pouze pro tyto speciálně (zvláště) stanovené skutkové podstaty.

Časové meze, ve kterých právní norma vyvolává následky

Obecně platí, že právní norma působí do budoucna. Ovlivňuje společenské vztahy a chování lidí, které nastanou po okamžiku, kdy právní norma nabude účinnosti. Z této obecné charakteristiky však existuje výjimka – **retroaktivita**. Retroaktivitou obvykle rozumíme zpětné působení právní normy. Retroaktivní právní norma tak ovlivňuje vztahy, které vznikly již před okamžikem účinnosti této normy, což představuje velký zásah do právní jistoty. Z tohoto důvodu by retroaktivní právní normy měly být používány co nejméně (nejlépe by neměly být používány vůbec).

Ústavní soud ve věci IV. ÚS 215/94 uvedl:

„Ke znakům právního státu neoddělitelně patří princip právní jistoty a ochrany důvěry občanů v právo. Tento postup zahrnuje zákaz retroaktivity právních norem, resp. jejich retroaktivního výkladu. Jestliže tedy

někdo jedná v důvěře v nějaký zákon, nemá být v této své důvěře zklaman. Z tohoto pohledu nelze aplikaci práva, která de facto rozdělují restituenty na dvě kategorie (tj. na ty, o jejichž nárocích bylo rozhodnuto do rozdělení společného státu, a na ty, o jejichž nárocích, uplatněných do 31. 12. 1992, bylo rozhodnuto až po 1. 1. 1993), považovat za ústavně konformní.“

Obvykle rozlišujeme dva druhy retroaktivity: nepravou retroaktivitu a pravou retroaktivitu. Pro jejich vzájemné odlišení je nutné zaměřit se jednak na podmínky vzniku určitého právního vztahu, jednak na jeho obsah.

K rozdílu mezi pravou a nepravou retroaktivitou se mimo jiné vyjádřil také Nejvyšší správní soud v rozsudku ze dne 9. října 2008, sp. zn. 9 As 95/2007-69:

„O pravou zpětnou účinnost (retroaktivitu) jde tehdy, jestliže se novým právním předpisem má řídit vznik právního vztahu a nároky účastníků z tohoto vztahu také v případě, kdy právní vztah nebo nároky z něj vyplývající vznikly před účinností nového právního předpisu. Nepravá zpětná účinnost (retroaktivita) znamená, že novým právním předpisem se sice mají řídit i právní vztahy, vzniklé před jeho účinností, avšak až ode dne jeho účinnosti. Nepravá zpětná účinnost tedy ve skutečnosti zpětnou účinností zákona není; problém retroaktivity je problém zpětné účinnosti práve, u níž platí zásada obecné nepřipustnosti (lex retro non agit), ze které existují striktně omezené výjimky připustnosti. Naopak u retroaktivity nepravé platí zásada obecné připustnosti, ze které existují výjimky její nepřipustnosti.“

Pravá retroaktivita představuje výrazný zásah pro právní jistoty, neboť se podle nové právní normy posuzují jak podmínky vzniku, tak obsah, a to i vzhledem k době minulé. Nová právní norma tak nahradila dřívější úpravy i v minulosti. Pokud tak například právní vztah v době svého vzniku nesplňoval podmínky, které stanoví nová (současná) právní norma, hledíme na něj jako na vztah vzniklý v rozporu se zákonem (nebo na právní vztah, který vůbec nevznikl). Pravá retroaktivita je velice nebezpečná, ale obecně vyloučena není. Pouze podle čl. 40 odst. 6 Listiny základních práv a svobod je pravá retroaktivita

vyloučena v neprospěch pachatele: „*Trestnost činu se posuzuje a trest se ukládá podle zákona účinného v době, kdy byl čin spáchán. Pozdějšího zákona se použije, jestliže je to pro pachatele příznivější.*“ Pokud chceme pravou retroaktivitu v právním řádu použít, je tak potřeba učinit **výslovně** – a ve výjimečných případech.

Pohlédneme-li důkladně na **nepravou retroaktivitu**, zjistíme, že se o retroaktivitu ve striktním slova smyslu nejedná. V tomto případě se podle nové právní normy posuzuje pouze obsah právního vztahu, ale až od okamžiku účinnosti nové právní normy, a to do budoucna. Před účinností této nové normy se právní vztah stále řídí předchozí právní úpravou. Nepravá retroaktivita je obecně spojena se zásadou uvedenou výše – *lex posterior derogat priori* – a je obecným znakem působení právního řádu. Pokud ji normotvůrce nechce uplatnit, neboť je zásahem do nabytých práv (mění nabytá práva), musí použít tzv. **intertemporální** právní normu. Tyto normy mají mimo jiné za cíl vyloučit uplatnění nepravé retroaktivity. Vzhledem k tomu i platí, že normotvůrce musí nepravou retroaktivitu výslovně vyloučit – v opačném případě dojde k jejímu uplatnění.

Jako příklad intertemporální právní normy lze použít § 854 občanského zákoníku (zákon č. 40/1964 Sb.):

„Pokud dále není uvedeno jinak, řídí se ustanoveními tohoto zákona i právní vztahy vzniklé před 1. dubnem 1964; vznik těchto právních vztahů, jakož i nároky z nich vzniklé před 1. dubnem 1964 se však posuzují podle dosavadních předpisů.“

5.5 Druhy právních norem

Právní normy rozdělujeme do několika tříd (skupin, druhů). Kritérii pro klasifikaci je více, což vede k důsledku, že jednotlivá právní norma může spadat do více tříd.

Jedním z kritérií je přítomnost či nepřítomnost některých strukturních částí (právní normy podmíněné, nepodmíněné, perfektní, imperfektní, kondicionální). Takové dělení a rozlišování právních norem jsme ukázali již v kapitole 5.3. Struktura právních norem. Podoba strukturních částí má však vliv i na další kritérium pro rozlišování právních norem.

Podle úrovně abstrakce formulace jednotlivých strukturálních částí můžeme právní normy klasifikovat jako **relativně konkrétní**, resp. **relativně abstraktní**. Relativně abstraktní právní normy dávají větší prostor aplikačnímu orgánu k uvážení. Takovou možnost relativně konkrétní formulace strukturálních částí právní normy aplikačnímu orgánu nedává. Je-li v některém z elementů právní normy výčet, hovoříme o kritériu, kterým je vzájemný vztah vypočítávaných skutečností. Nabývá-li tento vztah podoby, že každá podmínka musí být splněna, všechny povinnosti (všechna oprávnění) realizovány, případně všechny sankce uloženy, hovoříme o **kumulativnosti** formulace příslušného strukturálního prvku. Pokud postačí, aby z vypočítaných jevů nastal pouze jeden (splněna jedna podmínka z více, realizováno pouze jedno z práv či jedna z povinností, uložena jedna z nabízených sankcí), hovoříme o formulaci **alternativní**. Posledním kritériem spojeným s formulací strukturálních elementů právní normy je jejich úplné (neúplné) vymezení. Nelze-li manipulovat s jinými než výslovně uvedenými strukturálními částmi, hovoříme o **taxativním výčtu**. Tento výčet je tedy považován za úplný, resp. uzavřený. Na druhé straně můžeme podle téhož kritéria rozlišit **výčet demonstrativní**. Jeho formulace umožňuje uvážení aplikujícího subjektu, jde o formulaci otevřenou. Demonstrativní výčet bývá spojován se slovními obraty „například“, „zejména“, „a další“ atp. S demonstrativním výčtem se setkáme většinou v případě formulace hypotéz a v případě dispozic pouze tehdy, jsou-li jimi stanovena oprávnění. Není to však pravidlo. Povinnosti a sankce obvykle nelze stanovit pomocí demonstrativního výčtu.

Další kritéria jsou spojována s celkovou konstrukcí (formulací) příslušné právní normy či celkovým charakterem právní normy. Mezi taková kritéria patří například právní síla normy, která umožní rozlišit právní normy s vyšší právní silou či naopak s nižší právní silou.

Podle povahy svého působení můžeme dále rozlišit právní normy kogentní a dispozitivní, kdy kritérium lze v tomto případě charakterizovat jako možnost subjektu – adresáta – právní normy upravit vlastním projevem vůle či naopak jako povinnost držet se znění právní normy, bez možnosti stanovit pravidlo odlišně. Pokud právní normy nestanoví pravidlo vůbec či stanoví toto pravidlo pouze subsidiárně s upřednostňovanou vůlí subjektů, hovoříme o **dispozitivní** právní normě. Pokud norma stanoví pravidlo tak, že není adresátovi umožněno upravit si své vztahy autonomně, jedná se o normu **kogentní**. Právní norma dispozitivní bývá často zaměňována s právní normou opravňující. Není to však totéž. V obou případech se jedná o určení druhu právní normy dle jiného kritéria.

Právní norma **kompetenční** stanovuje rozsah pravomoci a působnosti orgánů veřejné moci. Dalším typem (druhem) mezi právními normami jsou právní normy **definiční**. Definiční právní norma určuje, jak vykládat (chápat)

jednotlivé definované pojmy. Stanoví tak pravidlo, jak „jednat“ vzhledem k určitému pojmu či slovu.

Každá právní norma však nemusí nabývat klasickou strukturu. Jsou druhy právních norem, které nejsou normami s klasickou strukturou – a které souhrnně označujeme jako normy zvláštní. Mezi nimi nalezneme normy **blanketové**, tedy takové, které odkazují na nespecifikovanou jinou normu, případně opravňují jiný orgán (často orgán moci výkonné) vydat podzákoný právní předpis. Vzhledem k této konstrukci může blanketová norma směřovat adresáta k zatím ještě neexistující právní normě. Podobná je právní norma **odkazující**, která odkazuje ke konkrétnímu právnímu předpisu či jeho části. Právní norma, která má klasickou strukturu, však může také obsahovat odkazy, které mají podobu blanketovou nebo odkazující. Na rozdíl od blanketové právní normy nezmocňuje nikoho k vydání právního předpisu, a také odkazuje na místo skutečně existující a specifikované. Zvláštní povahu má právní norma **kolizní**, která řeší situaci, kdy se střetávají dvě právní úpravy či dva národní právní řády (v tomto případě řeší vztahy s tzv. cizím prvkem). Kolizní norma v případě tohoto střetu určí, který právní řád či která právní úprava se použije.

Velice specifické jsou právní normy **teleologické**, které neobsahují pravidlo chování, ale pouze stanovují cíle, kterých má být dosaženo. Prostředky ponechává zcela na adresátu právní normy a dotýká se jen výsledku jeho chování (jednání), ačkoli i v tomto případě je nutné, aby chování toho, jehož norma zavazuje, směřovalo k dosažení určeného cíle. Jako kvazinormy bývají někdy označovány **doporučující** právní normy, které nestanoví pravidlo chování závazně, ale pouze doporučujícím způsobem, což je v rozporu s povahou právní normy, zejména vzhledem k její závaznosti, jako jednoho ze znaků (vlastností) této normy.

Příkazující právní normou je např. § 10 odst. 1 zákona o obecní policii:

„Strážník je povinen bez zbytečného odkladu oznámit policii důvodné podezření, že byl spáchán trestný čin, a podle povahy věci též zajistit místo trestného činu proti vstupu nepovolaných osob.“

Zakazující právní normou je např. § 466 občanského zákoníku:

„K odmítnutí dědictví nemůže dědic připojit výhrady nebo podmínky, rovněž nemůže odmítnout dědictví jen zčásti. Taková prohlášení nemají účinky odmítnutí dědictví.“

Opravnující právní normou je např. § 11 občanského zákoníku:

„Fyzická osoba má právo na ochranu své osobnosti, zejména života a zdraví, občanské cti a lidské důstojnosti, jakož i soukromí, svého jména a projevů osobní povahy.“

Dispozitivní právní normou je například § 155 odst. 5 občanského zákoníku:

„Zástavní právo se vztahuje i na nároky zástavního věřitele z odstoupení od smlouvy, podle které vznikla zajištěná pohledávka, nebylo-li v zástavní smlouvě dohodnuto něco jiného.“

Kogentní právní normou je například § 127 odst. 1 občanského zákoníku:

„Vlastník věci se musí zdržet všeho, čím by nad míru přiměřenou poměrům obtěžoval jiného nebo čím by vážně ohrožoval výkon jeho práv. Proto zejména nesmí ohrozit sousedovu stavbu nebo pozemek úpravami pozemku nebo úpravami stavby na něm zřízené bez toho, že by učinil dostatečné opatření na upevnění stavby nebo pozemku, nesmí nad míru přiměřenou poměrům obtěžovat sousedy hlukem, prachem, popilkem, kouřem, plyny, parami, pachy, pevnými a tekutými odpady, světlem, stíněním a vibracemi, nesmí nechat chovaná zvířata vnikat na sousedící pozemek a nešetrně, popřípadě v nevhodné roční době odstraňovat ze své půdy kořeny stromu nebo odstraňovat větve stromu přesahující na jeho pozemek.“

U této právní normy rovněž můžeme vidět tzv. **demonstrativní výčet**, kdy mezi jednotlivými prvky je vztah **alternativnosti**.

Právní normu s **taxativním výčtem** představuje například § 11 odst. 1 zákona o Vojenském obranném zpravodajství:

„V oboru své působnosti je Vojenské obranné zpravodajství oprávněno používat zpravodajské prostředky, jimiž se rozumějí:

- a) zpravodajská technika,*
- b) krycí prostředky a krycí doklady,*
- c) sledování.“*

Tato norma je rovněž normou **relativně konkrétní**.

Relativně abstraktní právní normu představuje závěr § 13 odst. 1 občanského zákoníku:

*„Fyzická osoba má právo se zejména domáhat, aby bylo upuštěno od neoprávněných zásahů do práva na ochranu její osobnosti, aby byly odstraněny následky těchto zásahů a aby jí bylo dáno přiměřené zado-
stiučinění.“*

Definiční právní normou je např. § 121 občanského zákoníku:

„Příslušenstvím věci jsou věci, které náležejí vlastníkům věci hlavní a jsou jim určeny k tomu, aby byly s hlavní věcí trvale užívány. Příslušenstvím bytu jsou vedlejší místnosti a prostory určené k tomu, aby byly s bytem užívány. Příslušenstvím pohledávky jsou úroky z prodlení, poplatek z prodlení a náklady spojené s jejím uplatněním.“

Kolizní právní normu představuje například § 14 zákona o mezinárodním právu soukromém:

„Právní poměry vzniklé z jednostranných právních úkonů se řídí právním řádem státu, v němž má dlužník bydliště (sídlo).“

Blanketovou a zmocňující právní normu nalezneme v § 23 zákona o státním podniku:

„Ministerstvo financí upraví vyhláškou tvorbu a způsob užívání fondu kulturních a sociálních potřeb.“

Odkazující právní normu nalezneme například v § 23 odst. 3 zákona o ochraně spotřebitele:

„Dozor nad dodržováním povinností stanovených v § 3 písm. b), § 4 až 5a, § 9, § 10 odst. 1 a 3, § 14a a 17, pokud jde o prodej výrobků a poskytování služeb, které jsou upraveny zákonem o ochraně veřejného zdraví, provádějí krajské hygienické stanice.“

Otázky

1. Charakterizujte právní normu.
2. Vyjmenujte formální znaky právní normy.
3. Vyjmenujte materiální znaky právní normy.
4. Charakterizujte formální znaky právní normy.
5. Určete význam publikace pro existenci právní normy.
6. Charakterizujte normativnost, jakožto znak právní normy.
7. Charakterizujte obecnost, jakožto znak právní normy.
8. Charakterizujte všeobecnou závaznost právní normy, jakožto materiální znak právní normy.
9. Určete spojitost mezi všeobecnou závazností a osobní působností právní normy.